

УДК 342.5

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v101.2024.1>*І. Г. Андрущенко*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА СИСТЕМА ОРГАНІВ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ І НАСИЛЬСТВУ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

Вступ. Проблема домашнього насильства надзвичайно важлива передусім тому, що сім'я виступає базисом суспільства та перебуває під особливим захистом держави. Насильство та жорстокість в сім'ї не лише руйнують гармонію та злагоду в ній, а й виступають однією з передумов існування злочинності у суспільстві.

Саме держава є основним суб'єктом протидії насильству, оскільки органи державної влади повинні сприяти створенню обстановки «нульової толерантності» до насильства, вживаючи необхідних організаційно-правових заходів та створюючи систему захисту жертв, покарання кривдників і запобігання насильству [1, с. 85].

Постановка проблеми. Активна розробка та впровадження норм законодавства щодо запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, спонукають до теоретичного осмислення та аналізу системи органів у цій сфері, їх правового статусу, завдань та функцій.

Актуальність статті полягає у необхідності впливу суспільства та медіа на ситуацію стосовно домашнього насильства і насильства за ознакою статі, а також мінімізації фактів таких протиправних явищ за діяльності органів по запобіганню та протидії.

Викладені у статті нагальні питання знайшли своє часткове відображення у працях К. Л. Бойчук, Т. М. Малиновської, С. І. Шевченко, С. М. Бреус, Т. І. Бугаєць, Л. О. Гриценко, Д. О. Пилипенко та інших науковців.

Метою статті є визначення системи органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, дослідження їх правового статусу, завдань та функцій.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні домашнє насильство є достатньо актуальною проблемою. Зокрема, протягом останніх років у вітчизняному суспільстві, а також в колах правозахисників, правоохоронців та законодавців, приділено значну увагу цьому питанню. Варто підкреслити, що домашнє насильство існувало ще за часів появи таких суспільних інститутів як сім'я та рід [2, с. 342]. Проте нині в державі проводиться активна робота по викоріненню цього протиправного явища.

Початком цього напрямку діяльності держави є ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [3] та ратифікація Україною Стамбульської конвенції відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами» [4].

На сучасному етапі розвитку нашої держави, сформована державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, що спрямована на забезпечення комплексного інтегрованого підходу до подолання домашнього насильства, надання всебічної допомоги постраждалим особам та утвердження ненасильницького характеру приватних стосунків.

Основними напрямками реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, які визначені на рівні законодавства, є:

- запобігання домашньому насильству;
- ефективне реагування на факти домашнього насильства шляхом запровадження механізму взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- надання допомоги та захисту постраждалим особам, забезпечення відшкодування шкоди, завданої домашнім насильством;
- належне розслідування фактів домашнього насильства, притягнення кривдників до передбаченої законом відповідальності та зміна їхньої поведінки.

Також визначені суб'єкти, які мають реалізовувати державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Так, до таких суб'єктів відносять:

- спеціально уповноважені органи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- інші органи та установи, на які покладаються функції зі здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- загальні та спеціалізовані служби підтримки постраждалих осіб;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах [5, с. 40].

Станом на поточний час в державі визначена система органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Умовно, такі органи можна поділити на органи загальної та спеціальної компетенції.

До органів загальної компетенції можна віднести: Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України та Президента України. Кожен з цих органів в межах своєї компетенції ухвалює відповідні законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, або ж окремі норми, що направлені на запобігання та протидію домашньому насильству.

До органів спеціальної компетенції слід віднести:

1. Національна поліція України (далі – НПУ). Так, пунктом 18 частини 1 статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» визначено, що вжиття заходів для запобігання та протидії домашньому насильству або насильству за ознакою статі віднесено до основних повноважень поліції [6].

Наразі до структури НПУ входять підрозділи ювенальної превенції (далі – ЮП) діяльність яких є окремим напрямом правоохоронної діяльності і здійснюється з метою попередження вчинення правопорушень серед неповнолітніх або попередження чи зменшення їх негативних наслідків, зниження рівня правопорушень в державі та в окремих регіонах, забезпечення високого рівня публічної безпеки та громадського порядку.

Згідно Інструкції з організації роботи підрозділів ЮП НПУ, що затверджена наказом МВС України 19.12.2017 № 1044 та зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2018 за № 686/32138, до основних завдань підрозділів ЮП віднесено вжиття заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству, вчиненому дітьми та стосовно них, а також жорсткому поводженню з дітьми.

Одними з основних повноважень підрозділів ЮП в розрізі запобігання та протидії домашньому насильству є:

- інформування відповідних місцевих органів державної влади щодо батьків, інших законних представників, які не виконують обов'язки щодо виховання дітей, жорстко з ними поводяться чи вчиняють стосовно дітей домашнє насильство;
- виявлення фактів вчинення домашнього насильства та своєчасне реагування на них.

Дитина, яка вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), що передбачене статтею 173 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис – підлягає взяттю на профілактичний облік.

Підставами для взяття дитини на профілактичний облік є матеріали, які підтверджують факт вчинення дитиною домашнього насильства (копія термінового заборонного чи обмежувального припису, постанови суду щодо притягнення до адміністративної відповідальності за статтею 173² Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Підставами для зняття дитини з профілактичного обліку є відсутність випадків вчинення домашнього насильства впродовж року після останнього такого факту.

Повноваження поліцейських підрозділів ЮП у сфері запобігання та протидії домашньому насильству поширюються на випадки, коли особа, яка вчинила домашнє насильство, або особа, яка зазнала домашнього насильства чи стала свідком (очевидцем) такого насильства, не досягла 18-річного віку:

- виявляють факти домашнього насильства, вчиненого дітьми і стосовно дітей, та реагують на них в порядку, визначеному законодавством;
- приймають і розглядають заяви та повідомлення про факти домашнього насильства, вчиненого дітьми та стосовно дітей, вживають заходів для його припинення та надання допомоги постраждалим особам;
- здійснюють контроль за виконанням дітьми-кривдниками спеціальних заходів протидії домашньому насильству протягом строку їх дії;
- взаємодіють з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, в порядку, визначеному законодавством;
- здійснюють повноваження у сфері запобігання та протидії домашньому насильству з урахуванням міжнародних стандартів реагування правоохоронних органів на випадки домашнього насильства та оцінки ризиків;
- проводять оцінку ризиків вчинення домашнього насильства у визначеному законодавством України порядку.

Водночас, поліцейські ЮП можуть проникати до житла особи без вмотивованого рішення суду в невідкладних випадках, пов'язаних із припиненням вчинення

акту домашнього насильства, у разі безпосередньої небезпеки для життя чи здоров'я постраждалої особи [7].

2. Міністерство соціальної політики України (далі – Мінсоцполітики). Так, відповідно до Положення про Міністерство соціальної політики України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423, Мінсоцполітики забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері «... запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі...».

До основних завдань Мінсоцполітики, окрім інших віднесено «забезпечення формування та реалізації державної політики з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі» [8].

3. Національна соціальна сервісна служба України (далі – НСССУ). Так, згідно з Положенням про Національну соціальну сервісну службу України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 783, до основних завдань НСССУ відносять «запобігання та протидію домашньому насильству, насильству за ознакою статі, торгівлі людьми».

Для виконання визначених завдань НСССУ з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі:

- реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- забезпечує створення та функціонування Єдиного державного реєстру випадків домашнього насильства та насильства за ознакою статі;
- координує підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- організовує та проводить загальнонаціональні соціологічні, правові, психолого-педагогічні та інші дослідження щодо домашнього насильства, його причин і наслідків;
- збирає, аналізує і поширює відповідно до законодавства інформацію про домашнє насильство, удосконалює систему показників у формах державної статистичної звітності щодо запобігання та протидії домашньому насильству;
- забезпечує проведення моніторингу ефективності законодавства про запобігання та протидію домашньому насильству, практики його застосування, заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, надає методичну та практичну допомогу суб'єктам, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;
- готує та оприлюднює щорічний звіт про стан реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству.

Також НСССУ здійснює методичне забезпечення діяльності та в межах повноважень, визначених законом, координацію взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, центрів надання адміністративних послуг з питань запобігання та протидії домашньому насильству [9].

4. Служба у справах дітей міської, районної у місті ради (далі – ССДМРР), а також Служба у справах дітей сільської, селищної ради (далі – ССДССР). У відповідності до примірного Положення про службу у справах дітей міської, районної у місті ради, а також примірного Положення про службу у справах дітей сільської,

селищної ради, що затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 16.09.2021 № 518, до основних завдань та повноважень ССДМРР та ССДССР віднесено:

- проведення передбачених законодавством заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству стосовно дітей та за участю дітей, у тому числі:
 - розроблення та проведення заходів щодо захисту прав і законних інтересів дітей, які постраждали від домашнього насильства, та дітей, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі;
 - прийом та розгляд заяв і повідомлень про домашнє насильство стосовно дітей та за участю дітей, у тому числі повідомлень, що надійшли до кол-центру з питань запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі та насильству стосовно дітей;
 - інформування дітей, які постраждали від домашнього насильства, їхніх батьків, інших законних представників, якщо вони не є кривдниками дитини, а також дітей, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі, їхніх батьків, інших законних представників про права дітей, заходи, у яких вони можуть узяти участь, та послуги, якими вони можуть скористатися;
 - проведення з батьками, іншими законними представниками дітей профілактичної роботи із запобігання домашньому насильству стосовно дітей і за участю дітей, у тому числі із залученням у разі необхідності інших суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю в межах їхньої компетенції;
 - порушення перед органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування питань про притягнення до відповідальності згідно із законом посадових осіб за невиконання або неналежного виконання ними обов'язків у разі виявлення фактів домашнього насильства, у роботі з дітьми, які постраждали від домашнього насильства, та дітьми, які вчинили домашнє насильство у будь-якій формі;
 - взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству [10].

Також слід підкреслити, що органи як загальної так і спеціальної компетенції з метою покращення роботи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та удосконалення заходів направлених на зниження таких протиправних явищ, мають можливість здійснювати взаємодію з визначених питань.

Правовими підставами такої взаємодії є Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658 «Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі».

Так, згідно даної постанови координація такої взаємодії може здійснюватися на трьох рівнях, зокрема:

1. координація взаємодії суб'єктів на загальнодержавному рівні. Координатором даного виду взаємодії виступає Мінсоцполітики, яке:

- формує державну політику у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;
- забезпечує нормативно-правове регулювання у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

– здійснює методичне забезпечення місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі.

2. координація взаємодії суб'єктів на регіональному рівні. До координаторів цього рівня відносять: Раду міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київську та Севастопольську міські держадміністрації, які здійснюють:

– реалізацію державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні, зокрема шляхом здійснення постійного контролю за своєчасністю та належністю вжиття заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

– облік даних про суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні;

– інформаційно-просвітницьку діяльність щодо форм, причин і наслідків насильства, заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, формування нетерпимого ставлення громадян до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках;

– моніторинг стану виконання суб'єктами поставлених завдань у процесі реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на регіональному рівні, надання їм методичної та практичної допомоги, виявлення проблемних питань у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі та вживають вичерпних заходів для їх вирішення.

3. координація взаємодії суб'єктів на місцевому рівні. Структурними підрозділами районних, районних у м. Києві і Севастополі держадміністрацій, до повноважень яких належить здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, є структурні підрозділи з питань сім'ї.

Голова районної, районної у м. Києві і Севастополі держадміністрації визначає заступника голови, який є координатором з питань здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці [11].

Висновки. Враховуючи вищевикладене, можемо констатувати, що:

– в державі сформована система органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі;

– завдання та функції цих органів чітко регламентовані відповідними законодавчими та підзаконними нормативно-правовими актами;

– робота у цьому напрямі знаходиться під постійним моніторингом суспільства та медіа;

– вітчизняне суспільство постійно координує розвиток нормативно-правового забезпечення, здійснюючи імплементацію та ратифікацію норм законодавства розвинених країн світу.

Література

1. Малиновська Т. М. домашнє насильство: щодо змістовного наповнення терміна. *Наше право*. № 3, 2020. С. 85-91. URL: http://nashe-pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/85-_Malynovska-2.pdf.

2. Шевченко С. І. Поняття правопорушень, пов'язаних із домашнім насильством, та співвідношення з поняттям домашнього насильства. *Науковий вісник ДДУВС*. Спец. випуск № 2. 2022. С. 341-346. URL: <https://er.dduvs.in.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/11603/51.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

3. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#n6>.

4. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20.06.2022 № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#Text>.

5. Забезпечення надання правових послуг особам, постраждалим від домашнього насильства : практич. посіб. для надавачів правової допомоги / К. Л. Бойчук та ін.; за заг. ред. д.ю.н., доц. А. Б. Благої. Київ, 2023. 136 с.

6. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_1.

7. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : наказ МВС України 19.12.2017 № 1044, зареєстровано в Міністерстві юстиції України 07.06.2018 за № 686/32138. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_4.

8. Положення про Міністерство соціальної політики України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 17.06.2015 № 423. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/423-2015-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_1.

9. Положенням про Національну соціальну сервісну службу України : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 № 783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_1.

10. Про затвердження примірних положень про службу у справах дітей : наказ Міністерства соціальної політики України від 16.09.2021 № 518 зареєстровано в Міністерстві юстиції України 26.10.2021 за № 1383/37005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1383-21?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_1.

11. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2018 № 658. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF?find=1&text=%D0%B4%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%88+%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D1%81#w1_12.

Анотація

Андрущенко І. Г. Правовий статус та система органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі. – Стаття.

Стаття присвячена з'ясуванню системи органів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі, дослідженню їх правового статусу, завдань та функцій. Визначено актуальність статті, що полягає у необхідності впливу суспільства та медіа на ситуацію стосовно домашнього насильства і насильства за ознакою статі, а також мінімізації фактів таких протиправних явищ за діяльності органів по запобіганню та протидії.

Автор вказує, що початковим етапом масштабної протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі є ухвалення Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ратифікація Україною Стамбульської конвенції відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами».

Підкреслюється, що нині вже сформована державна політика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та визначені основні напрями її реалізації. Вказуються суб'єкти, які мають реалізовувати дану державну політику.

У статті автор поділяє органи, що забезпечують запобігання та протидію домашньому насильству на органи загальної та спеціальної компетенції.

Викладені повноваження Національної поліції України, а також основні повноваження підрозділів ювенальної превенції в розрізі запобігання та протидії домашньому насильству. Визначаються підстави для взяття дитини на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку.

Розкривається роль Міністерства соціальної політики України, що стосується запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі. Визначається правовий статус Національної соціальної сервісної служби України та розкриваються її основні завдання стосовно запобігання та протидії домашньому насильству, насильству за ознакою статі.

Автором зазначаються, основні завдання та повноваження Служби у справах дітей міської, районної у місті ради, а також Служби у справах дітей сільської, селищної ради.

Зауважується, що органи як загальної так і спеціальної компетенції з метою покращення роботи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству та удосконалення заходів направлених на зниження таких протиправних явищ, мають можливість здійснювати взаємодію з визначених питань. Вказуються правові підстави та рівні такої взаємодії. Окрім цього, визначаються суб'єкти, які забезпечують координацію даної взаємодії.

Ключові слова: суб'єкти, завдання, функції, повноваження, державна політика, взаємодія, координація, компетенція.

Summary

Andrushchenko I. H. Legal status and system of bodies in the field of prevention and counteraction of domestic violence and gender-based violence. – Article.

The article is devoted to clarifying the system of bodies in the field of preventing and countering domestic violence and gender-based violence, researching their legal status, tasks and functions. The relevance of the article is determined, which consists in the need for the influence of society and the media on the situation regarding domestic violence and gender-based violence, as well as the minimization of the facts of such illegal phenomena through the activities of prevention and countermeasures bodies.

The author points out that the initial stage of large-scale counteraction to domestic violence and gender-based violence is the adoption of the Law of Ukraine «On Prevention and Counteraction to Domestic Violence» and the ratification by Ukraine of the Istanbul Convention in accordance with the Law of Ukraine «On the Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and fight against these phenomena».

It is emphasized that the state policy in the field of prevention and countermeasures against domestic violence has already been formed and the main directions of its implementation have been determined. The entities that should implement this state policy are indicated.

In the article, the author divides the bodies that ensure the prevention and counteraction of domestic violence into bodies of general and special competence.

The powers of the National Police of Ukraine, as well as the main powers of juvenile prevention units in terms of preventing and countering domestic violence, are outlined. The grounds for placing a child on preventive registration and removing it from preventive registration are determined.

The role of the Ministry of Social Policy of Ukraine in preventing and countering domestic violence and gender-based violence is revealed. The legal status of the National Social Service of Ukraine is determined and its main tasks related to the prevention and counteraction of domestic violence and gender-based violence are disclosed.

The author notes the main tasks and powers of the Children's Service of the city and district councils, as well as the Children's Service of the village and settlement councils.

It is noted that the bodies of both general and special competence, in order to improve work in the field of prevention and counteraction of domestic violence and improvement of measures aimed at reducing such illegal phenomena, have the opportunity to interact on certain issues. The legal grounds and levels of such interaction are indicated. In addition, the entities that ensure the coordination of this interaction are determined.

Key words: subjects, tasks, functions, powers, state policy, interaction, coordination, competence.